

Погріщук Б.В.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА АГРАРНОГО СЕКТОРУ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті обґрунтовано питання економічної безпеки аграрного сектору у системі економічної безпеки держави. Економічну безпеку держави та її складові розглянуто з позиції системного підходу у концепції, що виходить з перспектив світової глобалізації, враховуючи галузеву структуру економіки та функціональні особливості системи економічної безпеки. Визначено функціональні особливості системи економічної безпеки в аграрному секторі економіки. Зосереджено увагу на продовольчій безпеці держави, що розглядається як складова економічної безпеки країни. Запропоновано напрями забезпечення продовольчої безпеки держави. Визначено ризики та загрози економічній безпеці аграрного сектору.

Ключові слова: економічна безпека, держава, аграрний сектор, продовольча безпека, глобалізація

Постановка проблеми. Ефективний розвиток аграрного сектору є обов'язковою умовою збалансованості споживчого ринку та передумовою вирішення багатьох соціально-економічних проблем.

Усі елементи економічної безпеки взаємно впливають і зумовлюють один одного. Буває, що країна має величезний потенціал, але через постійні міжусобиці, відсутність правового простору, слабкість державної влади втрачає імпульс до саморозвитку, і як наслідок – втрачає стійкість. І навпаки, країна, в межах якої чітко визначені права власності, є гарантії для активного підприємництва, захищені права і свободи індивіда, навіть з невеликим виробничим потенціалом не втрачає економічної незалежності і знаходить своє місце на міжнародній арені [1]. Нині аграрний сектор забезпечує провідні позиції з експорту української продукції, тому питання економічної безпеки, зважаючи на перспективи розвитку аграрного виробництва є особливо актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над дослідженням питання економічної безпеки працювали Власюк О.С., Криленко В.І., Коробов О.О., Лучик М.В., Мандзінівська Х. О., Мішина І. Г., Утенкова К. О., Череп А.В., Чорна О. Ю. та інші науковці. Нині постає потреба сформулювати цілісне концептуальне бачення проблеми економічної безпеки та визначення особливостей формування системи економічної безпеки в аграрному секторі економіки.

© **Погріщук Б.В.**, доктор економічних наук, професор Вінницький навчально-науковий інститут економіки Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця, тел: +38(0432)554955, e-mail: gpogrischuk@gmail.com

Формулювання цілей статті. Метою статті є комплексне дослідження економічної безпеки держави та аграрного сектору з позиції системного підходу, у концепції, що виходить з перспектив світової глобалізації, враховуючи галузеву структуру економіки та функціональні особливості системи економічної безпеки.

Опис основного матеріалу дослідження. Сучасна концепція економічної безпеки виходить з перспектив світової глобалізації, в якому поряд з силовими зростає роль економічних, політичних, науково-технічних, екологічних та інформаційних факторів. Одночасно з цим загострюється міжнародна конкуренція з метою володіння природними, технологічними, інформаційними ресурсами, ринками збуту. При цьому баланс позитивних і негативних сторін нинішньої фази становлення багатополярного світу рухливий, що підвищує рівень вимог до економічної безпеки держави та усіх її складових.

Роль держави і ступінь її втручання в економічне життя доцільно розглядати за показниками результативності її діяльності у задоволенні потреб населення. Інститути державної влади знаходяться в центрі економічного і соціального розвитку країни, але не в якості безпосереднього джерела зростання, а як партнера, каталізатора і помічника.

Особлива увага звертається на потенціал держави, який визначається як здатність ефективно проводити і пропагувати заходи щодо економічної безпеки. В оцінках ефективності функціонування інститутів державної влади значення надається характеристикам їх активності зі створення передумов і умов підвищення конкурентоспроможності господарських систем та забезпечення економічної безпеки.

Варто відзначити, що крім численних завдань, що вирішуються для суспільного розвитку в ринковій економіці, існують проблеми, що належать до виключної прерогативи держави. До числа таких проблем відноситься і забезпечення економічної, продовольчої та соціальної безпеки країни.

Економічна безпека – це такий стан національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави. Під життєво важливими інтересами в даному контексті розуміють сукупність потреб, які забезпечують існування і прогресивний розвиток особистості, суспільства, держави. Економічна безпека є однією зі складових національної безпеки [2].

Система економічної безпеки, найбільш повно відображає значення держави в механізмі забезпечення економічної безпеки, що включає наступні складові, які відповідають основним її категоріям і поняттям: концепція національної безпеки, національні економічні інтереси, загрози у сфері економіки, індикатори економічної безпеки, граничні значення економічної безпеки, організацію економічної безпеки, правове забезпечення економічної безпеки. Під економічною безпекою слід також розуміти стан суб'єктів економічної системи, що характеризується чітко сформульованою стратегією розвитку з урахуванням національних інтересів і забезпечує прогресуючий розвиток на шляху сталого зростання та добробуту населення в умовах збереження необхідного балансу економічних, юридичних та громадських заходів протидії зовнішнім і внутрішнім чинникам, що створюють загрози життєво важливим інтересам суспільства.

Слушним, у даному контексті є визначення терміну «економічна безпека аграрного сектору», дане В.І. Криленком: «...це стан аграрного сектору економіки, який дозволяє йому зберегти стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі, продовольчу незалежність держави та гарантувати фізичну й економічну доступність продовольства для всього населення у кількості, яка необхідна для активного та здорового життя і характеризує здатність самого аграрного сектору економіки до сталого і збалансованого зростання[3, с.49].

Економічну безпеку аграрного сектору економіки слід розуміти як сукупність

взаємопов'язаних систем безпеки які відображають функціонування окремих «блоків» або сфер економічної безпеки держави [4].

На думку Утенкової К. О. доцільно виділити наступні складові економічної безпеки аграрного сектору: фінансова, кадрово-інтелектуальна, виробничо-технологічна, політико-правова, безпека прийняття рішень і захищеність інформації, екологічна, інвестиційно-інноваційна, соціальна, маркетингова, ресурсно-технічна, енергетична, продовольча, транспортна, зовнішньоекономічна [5].

Державний рівень забезпечення економічної безпеки визначає гарантії досягнення належних результатів за наступними напрямками діяльності:

- створення інформаційної бази для всебічного та об'єктивного моніторингу економічних процесів, включаючи виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам держави, суспільства;

- розробка комплексу оперативних та довготривалих заходів щодо попередження та подолання можливих негативних наслідків загроз економічним інтересам з оцінкою результатів здійснення вжитих заходів;

- координація та контроль за діяльністю по реалізації державної стратегії економічної безпеки.

Крім стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством, аграрний сектор спроможний на вагомий внесок у розв'язання світової проблеми голоду. Подальше входження до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі потребує адаптації до умов, що постійно змінюються, а відповідно – подальшого удосконалення аграрної політики.

Український аграрний сектор з потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, може сприяти розвитку національної економіки та її ефективній інтеграції у світовий економічний простір, а отже, зростанню доходів задіяного в аграрній економіці сільського населення, кількість якого становить понад третину всього населення країни, а також забезпечити мультиплікативний ефект розвитку інших галузей національної економіки [6].

Економічна безпека аграрного сектору ґрунтується насамперед на продовольчій насиченості і збалансованому харчуванні українського населення, забезпеченості ресурсами для виробництва та здатності до динамічного економічного розвитку сільських

територій [7].

Функціональні складові економічної безпеки – це сукупність основних її напрямів, які істотно відрізняються один від одного [1]. Функція визначає необхідні умови збереження незалежного існування системи всередині середовища [8]. Функціональні складові – це сукупність основних напрямів її економічної безпеки, що істотно відрізняються один від одного за своїм змістом [9].

Складовими економічної безпеки країни згідно з «Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України» [10] є: виробнича, соціальна, фінансова, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна та продовольча безпека.

Продовольча безпека – це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства. До основних індикаторів продовольчої безпеки належать: добова калорійність харчування людини; співвідношення обсягів виробництва та споживання м'яса та м'ясних продуктів, молока та молочних продуктів яєць, цукру, картоплі овочів та продовольчих баштанних культур на одну особу; виробництво зерна на одну особу на рік; рівень запасів зернових культур на кінець періоду та частка продажу імпортованих продовольчих товарів через торговельну мережу підприємств.

Вважаємо, що для забезпечення продовольчої безпеки держави необхідно:

- удосконалення законодавства щодо забезпечення якості та безпечності продукції відповідно до світових стандартів якості й технічного регулювання безпечності продукції;

- збільшення виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції та формування стратегічних продовольчих запасів з урахуванням вимог до забезпечення продовольчої безпеки держави та можливостей її експортного потенціалу;

- підвищення якості та безпечності сільськогосподарських продуктів за рахунок впровадження новітніх технологій та розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі;

- сприяння нарощуванню обсягів експорту аграрної продукції за рахунок збільшення експорту продукції з високою часткою доданої вартості та формування оптимальних товарної та географічної структури експорту;

- створення пільгових умов оподаткування і кредитування виробництва імпортозамінної продукції.

Важливе значення при цьому має аналіз механізму забезпечення економічної безпеки держави з позиції системного підходу його реалізації, враховуючи галузеву структуру економіки та функціональні особливості системи економічної безпеки.

До внутрішніх загроз економічній безпеці можна віднести: відсутність чітко сформульованої державної соціально-економічної політики; нерозвиненість, незбалансованість і некоординованість дій суб'єктів розподільчої сфери економіки; незавершеність економічних перетворень і слабкість нормативно-правової бази; деформованість структури економіки та продовження процесів деіндустріалізації; погіршення стану науково-технічного потенціалу, втрата позицій на окремих напрямках науково-технічного розвитку; слабкість ринкових інструментів економіки.

До головних зовнішніх загроз економічній безпеці держави можна віднести: характер імпорту багатьох видів продукції стратегічного призначення; переважання сировинної спрямованості експорту; нерозвиненість транспортної інфраструктури експортно-імпортованих операцій; високий рівень зовнішнього боргу; загострення залежності країни від міжнародних фінансових організацій.

Економічну безпеку аграрного сектора економіки відображає стан ефективності використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Забезпечення економічної безпеки аграрного сектору пов'язане з групами ризиків і загроз, до яких можна віднести: макроекономічні, викликані погіршенням кон'юнктури світових цін на окремі товари експорту і підвищенням цін на імпортоване продовольство; природні та техногенні; технологічні агроекологічні; соціальні, зумовлені розривом між рівнем життя на селі і в місті; торговельно-економічні; політичні тощо [3].

Нині перешкодами для проведення активної та результативної аграрної політики виступають: незавершена фінансова стабілізація; зобов'язання по обслуговуванню державного боргу; рівень інвестиційної привабливості аграрного сектору; низька купівельна спроможність населення; не вирішеність проблем інституціональної трансформації. Відтак визначення функцій економічної безпеки та їх ефективна реалізація на практиці дозволить мінімізувати перешкоди у розвитку аграрного сектору економіки.

Спектр ризиків і загроз для економічної безпеки аграрного сектору пов'язаний передусім

з обсягами виробництва та насиченням ринку продовольчою продукцією. Нині дедалі більшого значення набувають загрози штучного характеру

виникнення та глобального поширення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. Економічна безпека аграрного сектору є невід’ємною складовою формування системи економічної системи держави, відображає стан ефективності використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Таким чином, аналіз головних елементів системи економічної безпеки країни і її функціональний аналіз, що відображає особливу роль держави в забезпеченні економічної безпеки,

дозволяє зробити висновок про те, що саме держава є головним суб’єктом в механізмі забезпечення економічної безпеки.

При визначенні конкретних інструментів державного впливу необхідно враховувати тенденції, що складаються у діяльності економічно самостійних господарюючих суб’єктів з урахуванням їх можливостей до саморегулювання і стабілізації. Інституційні перетворення, що створюють основу ефективного функціонування економіки, процеси, здатні знизити соціальну напруженість, зберегти ресурсно-інтелектуальний і науково-технічний потенціал та сприяти структурній трансформації на макро- і - рівнях, виробити відповідні стимули, стратегію і тактику подальшого розвитку. Важливою обставиною є посилення активності держави у фінансовій, кредитно-грошовій, інвестиційній та зовнішньоекономічній сферах.

До перспектив подальших розвідок у даному напрямі належать вирішення проблеми комплексної оцінки впливу трансформаційних процесів в економіці на усі сфери життєдіяльності суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мандзіновська Х. О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення URL: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-53/19.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).
2. Череп А.В., Коробов О.О. Економічна безпека підприємств з виробництва органічної продукції Запорізької області та елементи її системи. Вісник ЖДТУ, 2013. № 2 (64) с. 190-196.
3. Криленко В.І. Економічна безпека аграрного сектору: проблеми регулювання та забезпечення : монографія. Миколаїв : Видавець ВюП. Шамрай, 2014. 468с.
4. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. / Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. К., 2008. 48 с.
5. Утенкова К. О. Економічна безпека аграрного сектору: сутність та функціональні складові. Агросвіт № 17, 2018. с.42-47.
6. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету міністрів України № 806-р від 17 жовтня 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>(дата звернення: 03.12.2018).
7. Лучик М.В. Методико-методологічні підходи до забезпечення економічної безпеки аграрної галузі. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». 2013. Вип. 10 (3). С. 455-463.
8. Мішина І. Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.01. Донецьк, 2007. 235 с.
9. Чорна О. Ю. Основні функціональні складові економічної безпеки інтегрованої промислової структури. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 2016 № 6 (230). с.187-193.
10. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. URL: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738 (дата звернення: 19.07.2018).

REFERENCES

1. Mandzinov'ska H. O. Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist', skladovi elementy ta problemy zabezpechennya [Economic security of state: satisfaction, component elements and problems of support]. Retrieved from <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-53/19.pdf> [in Ukrainian].
2. Cherep A.V., Korobov O.O. (2013). Ekonomichna bezpeka pidpryyemstv z vyrobnytstva orhanichnoyi produktsiyi zaporiz'koyi oblasti ta elementy yiyi systemy. [Economic security of enterprises for the production of organic products in the Zaporizhzhya region and its elements of the system]. *Visnyk Zaporiz'kyy natsional'nyy tekhnichnyy universytet* – Bulletin of the Zaporizhzhya National Technical University, 2 (64), p. 190-196. [in Ukrainian].

3. Krylenko V.I. *Ekonomichna bezpeka ahrarnoho sektoru: problemy rehulyuvannya ta zabezpechennya* [Economic security of the agrarian sector: problems of regulation and provision], monohrafiya. Mykolayiv, 2014, 468 p. [in Ukrainian].
4. Vlasiuk, O. S. (2008), *Teoriia i praktyka ekonomichnoi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku* [The theory and practice of economic security in the system of science of economics], Kyiv, Ukraine.
5. Utenkova K. O. (2018). *Ekonomichna bezpeka ahrarnoho sektoru: sutnist' ta funktsional'ni skladovi*. [Economic security of the agrarian sector: the essence and functional components]. *Naukovo vyrobnychyy zhurnal «Ahrosvit» – Scientific production magazine «AgroSvit»*, 17, p.42-47. [in Ukrainian].
6. Pro skhvalennya Stratehiyi rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku.: Rozporyadzhennya Kabinetu ministriv Ukrayiny № 806-r vid 17 zhovtnya 2013 r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (accessed 03.12.2018).
7. Luchyk M.V. (2013). *Metodyko-metodolohichni pidkhody do zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky ahrarnoyi haluzi*. [Methodological and methodological approaches to ensuring economic safety of the agrarian sector]. *Ekonomichni nauky. Seriya «Oblik i finansy» – Economic Sciences. Series Accounting and Finance*. 10 (3), p. 455-463. [in Ukrainian].
8. Mishyna, I. H. (2007). *Ekonomichna bezpeka v umovakh rynkovykh transformatsii*. Candidate's thesis. Donetsk (in Ukrainian).
9. Chorna O. YU. (2016). *Osnovni funktsional'ni skladovi ekonomichnoyi bezpeky intehrovanoyi promyslovyi struktury*. [About u the main functional components of the economic security of the integrated industrial structure]. *Visnyk skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya – Bulletin of the East Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl*, 6 (230) p. 187-193. [in Ukrainian].
10. *Metodyka rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy*. Retrieved from http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738 (in Ukrainian).

Одержано 14.03.2019